

Голос утопленного села

Антоніна Гармаш-Литвин

Твори та легенди «Мова України», «Як українці отримали собі землю», «Переяслав», «Кобза», «Про запорожців», «Рідне слово», «Вогняна січ», «Дороги рідних пісень», «Пісня без слів» з книги Антоніни Гармаш-Литвин «Голос утопленого села».

«Мова України»

Було це в далекі часи, коли світ був молодий, а Земля, як дитина. Все було дивне, гарне і незвідане. Навіть Бог дивувався своїм творінням.

Так було і цього разу, коли послав ангела, дізнатись як там люди-народи живуть.

По якимсь часі прилітає посланець, мовить:

– Ми ж забули дати мову народам!

– От лихо!

– Та вони вже знайшли!

– Як так?

– Навчилися спілкуватися у звірів, у птахів. Кожен народ вибрав собі!

– Хай уже так і буде! Але понеси і вклади в уста їм Боже слово – вони ж мої діти.

– Боже! – мовив ангел. А один народ спілкується піснями, що почули від квітів!

– От диво! Тоді цим співунам я сам вкладу в уста слово. Нехай говорять-співають!

«Як українці отримали собі землю»

Коли створив Бог світ, різні планети і сузір'я, створив і Землю. А потім — все живе на землі: квіти, трави, дерева, звірів. А на завершення — людей, по своєму образу і подобі. Та й по тяжких трудах своїх, спочивав у небесних чертогах. І приходили до нього люди — просили для себе землю, де будуть жити і продовжувати свій рід. І Бог дав кожному місце на землі...А наші предки були безпечні, веселі — раділи Сонцю, Небу, Життю та й не поспішали до Бога з проханнями. Аж їх почали проганяти звідусюди, бо кругом була вже чиясь земля...

– Ходімо ж і ми до Бога, попросимо і собі землі, де будемо свій рід множити.

Прийшли до божої світлиці, ледь відкрили двері та й завмерли-Бог священнодійствував! Ані рухом, ні звуком, ні шелестом не виявили своєї присутності. Закінчив Бог своє дієство священне, обернувся до дверей:

– О!А давно ж ви тут, діти?

– Давно, Боже!

– І ви нічим себе не виявили?

– Та як же ми могли перебити Боже Дієство?

– Гарні, чемні ви діти. А чого ж ви прийшли?

– А ми, Боже, просимо землі для себе, де б ми жили і рід свій вели...

Хороші ви діти, гарну вам землю дам. Ось там, у центрі Європи сонячна земля — нехай вона буде ваша!

– Боже, так там уже живуть французи!

– Ну тоді ідіть на півострів, до теплого ласкавого синього моря!

– Так там живуть уже італійці!

– Ну, далі, по берегу візьміть собі землю!

– Так там-живуть іспанці!

– Ну, тоді острів біля Європи, хай буде ваш!

– Таж там живуть англійці, Боже!

– Ну, на північ Європи йдіть!

– Так там живуть німці...

Куди Бог не поведе рукою, вже кругом чужа, поділена Земля...

– Ну не могу я вас, таких чемних і добрих дітей лишити без землі... Добре, віддам я вам шматочок землі, яку лишив для себе, аби звідти правувати вами. Прекрасна то земля, бо є в ній і степи, і ліси, і гори, і ріки, і озера. А посередині тече річка з цілющою водою, напуваючи землю і все живе навколо. І сама земля випромінює силу. Не будете ви тяжко трудитися, щоб добре жити. Але пам'ятайте: звідусюди будуть лізти до вас, щоб відібрати землю! Як зумієте своєю кров'ю, життям своїм захистити, як не впустите чужинців до праджерел, якщо збережете недоторканим дух, то

будете господарями на своїй землі, будете добре жити! А якщо ні — рабами на власній землі станете...

Відтоді і живуть українці на цій прекрасній землі, а як їм живеться — то вже всім відомо...

І порадилися народи всі, що треба було б отримати дар Божий кожній дитині, та такий, щоб ні в кого його не було, лиш у цього народу, якому даровано. І пішли дітки до Бога. Заповнили Божу світлицю. Просили кожен, що хотів. Найперша дитина, що звернулася до Бога з проханням, була єврейська. Вона попросила дару влагоджувати торгові справи та накопичувати золото і дорогоцінності. І Бог дав те, що просилося. Французька дитина, попросила здатності до дипломатії, італійська — уміння в музиці, англійська-здатності до мореплавства, німецька — до точних наук. Все це дав Бог, всім діткам дав те, що вони просили. І розійшлися діти по домівках. Глянув Бог, а біля дверей у куточку сидить хлоп'я.

— А чого ти тут сидиш, чому не підійшов з проханням?

— Та як я можу товпитись перед Боже лице...

— А що ж ти хотів би отримати в дар?

— Що Бог дасть — все буде добре!

Подумав Бог, що б його дати і не знайшовся: вже все було роздароване...

— Ну не можу я таке чемне дитя залишити без дару... Гарзд— віддам я тобі свою ,Божу пісню.

Чарівна то пісня — як ти її співатимеш, то вороги будуть в друзів обертатися, і не буде на землі людини, яка б слухаючи твою пісню не стала кращою, добрішою, чутливішою... Тільки бережи її, аби не підмінили тобі... Бо повернути втрату неможливо. Відтоді український народ славен у світі своєю піснею...

«Переяслав»

Колись давно на землях нашої країни жили дивні люди, які кохалися у пісні та в музиці. Вміли і працювати добре, у вільний час так співали - що дух захоплювало від тої непередаваної сили зворушуючих звуків.

Подія, яку оповідають, була саме того часу, на землях сучасного Переяслава.

Дика орда кочівників котилася землями слов'ян, змітаючи все на своєму шляху. А перед ордою котилася чутка про непереможного страшного велетня, який любив позмагатися силою із охочими, та ніхто ще не вирвався із його залізних обіймів.

Підійшла та орда і до містечка, яке стояло на березі річки Трубіж. Хан вирішив трохи розважитись: став табором навпроти містечка і послав сказати князеві, що як знайдеться сміливець, який переможе його ботира, то він обійде містечко стороною, нікого і нічого не зачепивши. Князь кинув клич серед воевод, серед знатних прославлених вояків. Ніхто не згоджувався, кинув клич всьому люду. Спливав третій день. Пізно ввечері сиділи князь та його наближені в гридниці,

сумно посихлявши голови: завтра всі вони будуть стоптані дикою ордою.

Служник доповів, що до зали проситься старий гусяр. Князь наказав провести. Дід зайшов, низенько вклонився князеві, торкнувши землю білою бородою і мовив: «Князю, не про ту силу питаєш, не там шукаєш. Не руками, не мечем можна збороти чужоземного богатиря, а силою Духу!»

Князь сумно посміхнувся і сказав:

– Ні меча, ні духа немає на завтра. Всі ми загинемо, старче...

– У мене є юнак, котрий стане завтра на поєдинок!

– Де він, швидше його сюди!

Старий вийшов і за мить повернувся з худорлявим, невисоким юнаком. Він сміливо підійшов, не схиливши голови в поклони, сміливо глянув на князя та на присутніх. Всі заговорили в один голос:

– Це посміх – хіба цей слабосилий хлопець може протистояти в поєдинку?

– Це миршавий хлопчисько, він утече, тільки побачить велетня-чужоземця!

– Він виставить нас на посміх.

Юнак спокійно обвів поглядом усіх присутніх і ті вмовкли, вражені палючим поглядом хлопця – його зеленкуваті очі світилися, мов зорі, пропікаючи кожного аж до глибини душі.

Князь мовив:

– Нам вибирати немає з кого. Іди, сміливцю, на поєдинок! Може ти врятуєш рідний край...

Хлопець ледь помітним кивком голови подякував князя за довіру і вийшов геть.

На світанку, ледь торкнулися перші промені Сонця землі, ханський батир вийшов, взявся в боки і гукнув страшним голосом:

– Ну, де ж ваш вояк? Зляквся!

Юнак довго не виходив. Нарешті всі полегшено зітхнули – поспішав на поле бою. Та ні меча, ні зброї ніякої не було в нього – він ніс гуслі перед собою. Богатир зневажливо зареготав:

– Оця комаха хоче зі мною стати на поєдинок?!

Юнак упевнено наблизився до богатиря, обернувся обличчям до чужого війська, що стояло наготові, ладне щомиті кинутися вперед, і заспівав: диво сталося небувале – всі мов закам'яніли, а богатир заніс кулака, щоб одним махом розчавити юнака. Але ніби на невидиму перешкоду натикався, якесь заворожене коло оточувало юнака, не даючи змогу напасникові наблизитись до нього. Хлопець закінчив свою пристрасну, чаруючу пісню і рушив на богатиря. Той спочатку поткнувся вперед, та раптом ніби наколовся на палаючий погляд хлопця, зупинився, знидів-зігнувся, а потім повернувся і з перекошеним обличчям став утікати, перелякавши все військо. Вояки, побачивши таке, теж кинулися навтьоки, топчучи все під ногами – своїх товаришів, намети, добро. Все з тупотом, гвалтом,

криком розтало далеко в степу. Більше про цю орду ніхто не чув.

Отак невідомий юнак перейняв славу у знаменитого богатиря. Відтоді і зветься містечко Переяслав.

Легенда «Кобза»

Колись давно-давно в Україні, у глухому селі жила дівчина. Не красою славилася, не рукоділлям чи ще якимось умінням, цінним для дівчат. А вміла почути, про що шепочуть трави, про що шелестять дерева, яка туга у зозулиному «ку-ку», чому стогне земля, що ховають у собі прадавні могили.

А потім все те перекладала в пісні. І линули вони по Україні, і співали їх усі — кожному вони промовляли до серця.

Знали про те диво і за межами України. Прочув і султан турецький про те і вирішив викрасти дівчину — хай про мене співає, хай мою країну славлять її пісні.

Темної ночі невеликий загін яничар прокрався в село, схопили дівчину і повезли в чужий край.

Привели до султана. Він наказав заспівати. Та дівчина скрушно похитала головою і промовила: «Навіть в золотій клітці пташка не співає, до душі чужа земля не промовляє...» Тоді розгніваний володар наказав кинути дівчину до в'язниці і тримати там доти, доки вона не згодиться співати.

А до султана, прочувши про дивну невільницю, поз'їжджалися гості. Той наказав привести дівчину — лютував, кричав, змушував співати, але з вуст дівочих не злинув жоден звук.

Тоді в люті він прошипів по-зміїному.

– Я накажу катові замучити тебе!

Хвильку повагавшись, дівчина згодилась. Хотіли переодягти її в пишне вбрання, та вона відмовилась, сказала, що тоді зовсім не буде співати. Так у рідній вишиваночці, перев'язавши голову стрічкою, обсмикавши спідничку, і пішла до зали.

Слуга, що вів її, нашіптував: «Хто тебе, красуне, чув там, на Україні? А тут весь світ про тебе знатиме, слава ляже тобі до ніг!».

Та дівчина презирливо зміряла улесника очима і нічого не сказала.

Коли залунала пісня — всі закам'яніли: пісня проклинала неволю, кликала на поміч рідну землю, кляла поневолювачів і їх володаря, виливала тугу за рідним краєм, єдиним у світі, любим і прекрасним... Та ледь розтали останні звуки пісні, побілілий від люті володар наказав замурувати дівчину навіки у в'язниці. І хоч зворушені гості благали володаря відпустити співачку на волю, та він залишився глухим.

Кожен, хто слухав ту пісню, поніс у душі образ нескореної співачки і гірку муку її долі.

А пісня вільним птахом полинула в рідний край. Почули її краєни, зажурилися, що дівчина у неволі.

Почув про те і її суджений, зібрався йти визволяти, а його побратими вирішили йти із ним: «Це не тільки твоя дівчина в неволі — це наша українська пісня поневолена...»

Довга і тяжка дорога була. Один за одним гинули побратими. До в'язниці, де була мила, дійшов тільки сам. І тут його схопила сторожа. Розпука охопила хлопця, відчай стис серце, і сам собою виплеснувся спів. Тужна і благальна була пісня, і заворожена сторожа відчинила в'язницю і випустила дівчину.

Мов пара переляканих голуб'ят, кинулися козак з дівчиною геть від страшного місця.

А вартові довго стояли, мов отетеріли. А коли отямилась, то перелякалась вчиненого. Доповіли султану, він затупотів ногами, вимагаючи негайно догнати втікачів.

А закохані чимдуж поспішали подалі від чужої землі. Та ось почули: за ними женуться! Захвилювалися. Тоді й мовила дівчина до свого судженого: «Прощавай, коханий. Мене зараз не стане... Та ти завжди будеш чути мій голос, співатимеш мої пісні. Кріпись, козаче, тяжка мука випаде зараз на твою долю!»

Пригорнулася до свого милого. Так і захопили їх переслідувачі. Та лиш доторкнулися до дівчини, як вона зникла, а на землю, жалібно зойкнувши струнами, упала ще ніким небачена річ. Отетеріли чужинецькі вояки. А тоді кинулися до козака, люто скатували його і наостанок викололи очі. Так і лишили неприємного серед безлюдного чужого степу.

Зранений, змучений, осліплений козак довго лежав нерухомо. Ніби з небуття до його свідомості долинув дивний передзвін струн. Навпомацки поліз на звук, знайшов, пригорнув до грудей, доторкнувся струн. І заговорили вони до козака, озвалися голосом коханої, ніжно бриніли, жаліючи його. Кликali вставати, іти в рідну землю. Пригорнув хлопець Кобзу (бо так звали дівчину — те слово у давнину означало: скарбниця), обливаючи її кривавими слізьми, ніжно пестячи чутливі струни. Поволеньки встав і, долаючи нелюдські муки, попростував до рідного краю.

Відтоді і почали називатися українські співці кобзарями. Співають вони про рідну землю, про її болі-смутки, радощі, долю-недолю. Передають голос матінки-землі рідної, струни — дзвоном, а кобзарі — словом, співом.

«Пісня без слів»

Колись давно-давно жив собі володар. І дуже він любив пісні. При дворі було багато дівчат і хлопців, обов'язком яких було розважати піснями свого володаря.

Найкращим подарунком йому була нова пісня, або новий співак. Одного разу війська поверталися до дому. Похід був успішним, завантажені багатою здобиччю, рухались поволі. Та найцінніший скарб був у двох вояків: в одного на возі сидів полонений хлопець, що мав чудовий голос і знав багато пісень. А в другого, схована від сторонніх очей похідним наметом, плакала юна-красуня-полонянка, що мала голосочок, мов срібний дзвіночок.

Як і гадали, володар з усіх дарунків найдужче зрадів новим співакам. Наказав якнайкраще доглянути їх і пошвидше підготувати до виступу.

І коли настав той день, то він перевершив усі сподівання. І дівчина і хлопець співали гарно, їхні голоси бриніли то смутком, то надією, то глибокою тугою. Але всі відтінки і барви співу були чарівні і неповторні, слухачі сиділи, мов заворожені.

А хлопець і дівчина стрілися очима. І спалахнуло яскравим полум'ям те негасиме і нев'яне, що таїться до часу в кожному юному серці. Перелився біль неволі із очей в очі і народилася тужна пісня про кохання в неволі на чужій землі...

Час плинув. І дівчина, і хлопець тільки й жили чеканням зустрічі. А бачились вони лише тоді, коли кликали співати. Тоді їхні очі пестили одне одного, а уста вимовляли в пісні всі свої мрії і надії, весь шал нерозтраченого кохання. Спочатку цього не помічав ніхто. Та хіба можна довго приховувати сонце, що сяє в грудях?

Не торкнула байдужої душі володаря ніжна квітка юного кохання. Заборонив приводити закоханих разом. Тепер до залу для співу вони приходили поодинці.

Туга охопила їх – не бачити одне одного, то найгірша покара для закоханих. Тоді почали співати кожен у своїй кімнаті. І пісні, прорвавшись крізь стіни, линули одна до одної, виповідали всі свої жалі і надії.

Розлютувався володар, що не може роз'єднати закоханих. Поставив недремну сторожу, щоб не давала їм співати.

...Сохли з туги хлопець і дівчина, мліли їм на вустах пісні, спрагло просилися в політ. Та наглядачі ревно виконували наказ. Тоді хлопець попросив, щоб йому принесли грушевого дерева, срібного дроту та інструменти. Здивувався володар: навіщо все те хлопцеві, але наказав своїм слугам дістати все, що він просив. Довго мудрував хлопець, а коли закінчив, то в руках його побачили дивний інструмент, що нагадував тонкий стан його коханої. Хлопець попрохав наглядачів, щоб дівчина передала йому пасмо свого золотого волосся. Довго це вирішували, а потім таки пішли до дівчини, яка радо передала коханому те, що він просив. Хлопець ще довго мудрував над паличкою, до якої прилаштував те пасмо, потім ніжно притис інструмент до підборіддя, змахнув паличкою з пасмом волосся, ніжно провів по срібних струнах і дивовижна мелодія полинула крізь стіни. Заслухалися всі, заворожила дивна пісня без слів. А пісня полинула прямо до коханої, заговорила до неї. Не було в тій пісні жодного слова, та дівчина все зрозуміла: що цвіло в його серці, що тужило за коханою, що в'яло в неволі. Виповідав хлопець своєю піснею все...

Зраділа дівчина, що розуміє мову коханого, засвітилися їй очі, відкрилися вуста, щоб відповісти, та недремний вартовий застережно підняв руку. А хлопець довго виповідав коханій про все, ніхто не забороняв, бо це ж була пісня без слів. Ніхто не знав, що дівчина розуміє все. Та така невимовна туга охопила її від незмоги відповісти

любому, що билась вона об стіну мов пташка в клітці. А потім попрохала, щоб принесли їй калинову гілку і ножа. Володар наказав принести все, очікуючи приємної несподіванки від прекрасної полонянки. Дівчина довгенько майструвала, а через деякий час всі почули пісню без слів. Дівчина приклала до вуст дудочку, змайстровану з калинової гілки, перебирала пальцями і добувала чарівні звуки. Звабою бриніла музика, дивний неспокій вливала в душу. Полинула крізь товщу стін до коханого, приголубила-припала до нього, заговорила голосом коханої, виповіла всі жалі та смутки, свою тугу за ним. І стільки неповторного чару було в тій пісні, що всі слуги, всі, хто був у палаці, закам'яніло слухали, доки й не вмовкла. Ніхто не знав, що то вона промовляла до свого любого – виповіла все-все, що бриніло дівчині на вустах, що таїлося в грудях.

З багатьох країн з'їжджалися до того царя послухати диво. Цар наказав якнайкраще доглядати полонених, але зустрічатися не дозволив, співати пісень забороняв... Так жили вони в різних кутках палацу, ніколи не бачачи одне одного. Але пісні без слів витали одне до одної, розмовляючи між собою, передаючи все те, що і словами не вповісти.

Хоч як доглядали слуги закоханих, та вони в'яли і марніли, мов квіти без сонця й води. Тільки й життя їхнього: пісні без слів.

Одного вечора, коли все навколо завмерло, заворожене нічною бентегою, чеканням чогось таємничого, пісні лунали особливо чарівно. Невимовна туга і біль змінювалися світлою радістю, смуток перевивався надією. А всі пісні

пронизувало веселковим сяйвом сонце кохання. Десь під ранок закохані вмовкли. Пісня, обірвавшись, не гасла раптово, а довго бриніла, мов линучи на крилах все вище і вище.

Коли зійшло сонце, зчинився переполох: хлопця і дівчини не стало. Вікна і двері зачинені, вартові сиділи на своїх місцях, не спали, а закоханих не було. Обшукали весь палац, весь сад, та їх ніде не було. Тільки інструменти лежали долі. Поклали їх на полочку та згодом і забули про них.

Але одного разу приїхав гість із краю, з якого родом були хлопець та дівчина. Він слухав колись їх пісні, то й запитав зараз, де вони. Йому все розповіли, показавши інструменти, що залишилися. Гість попросив продати йому інструменти, але володар віддав їх і так, як непотріб.

Повертаючись додому, гість кілька разів прикладав до губ калинову гілку, пробував торкати другий інструмент, та вони мовчали. Ступивши на рідну землю, він знов підніс до губ калинову гілку. І раптом озвалася вона, заспівала голосом без слів, розлилася урочистою піснею повернення на рідну землю. Торкнувся він другого інструмента і той озвався ніжною і прекрасною піснею, що вторила першій.

З того часу люди навчилися робити ці інструменти і грати на них. І назвали їх сопілкою та скрипкою. Не зникли закохані, не вмерли. Вони ожили в піснях без слів, славлячи найчарівніше в світі почуття кохання, туги за рідним краєм, щастя поєднання двох сердець, виповідаючи найтонші відтінки поривань і мрій, проклинаючи неволю і насильство.

Вічні і невмирущі ті пісні, як нев'яна квітка
кохання.